

გიორგი ჭეიშვილი

ზაზა ალექსიძე „საქმენი იოვანე ზედაზადნელისანი“ და „მარტვლობა აბიბოს ნეკრესელისაჲს“ – სინური რედაქციები“ (თბილისი, 2019, 288 გვ.)

Zaza Alekhsidze, “Acts of Iovane Zedazneli” and “Martyrdom of Abibos Nekreseli” – Sinaitic redaction“ (Tbilisi, 2019, 288pp.)

საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ნამდვილი წევრი პროფ. ზაზა ალექსიძე კარგად არის ცნობილი ქართული და საერთაშორისო სამეცნიერო საზოგადოებისთვის, როგორც ქრისტიანული კავკასიის თვალსაჩინო მკვლევარი. მის მოღვაწეობაში მნიშვნელოვან ადგილს იკავებს სინას მთაზე, წმ. ეკატერინეს მონასტერში აღმოჩენილ ქართულ ხელნაწერთა კოლექციის გამოქვეყნება და კვლევა. ხელნაწერთაგან განსაკუთრებულ ყურადღებას იქცევს X ს-ის I ნახევარში გადაწერილი და სინას მთის ქართული კოლონიისთვის შეწერილი N/Sin.geo-50 (ხელნაწერი დაწვრილებითი ტექსტოლოგიური, პალეოგრაფიული და პროსოპოგრაფიული ანალიზის საფუძველზე დაათარიდა ზ. ალექსიძემ), რომელშიც განთავსებულია საქართველოს გაქრისტიანების ისტორიის ამსახველი თხზულებები – „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“, „საქმენი იოვანე ზედაზადნელისანი“ და „მარტვლობა აბიბოს ნეკრესელისაჲ“.

N/Sin.geo-50 ხელნაწერს ზ. ალექსიძემ არაერთი გამოკვლევა მიუძღვნა ქართულ და უცხოურ ენებზე; სარეცენზიო წიგნში კი პირველად გამოაქვეყნა „ასურელ მამათა ცხოვრებათა“ დასახელებული ტექსტები სრული სახით (გვ. 211-235), ლექსიკონით (გვ. 237-258), წინათქმითა (გვ. 5-6) და ვრცელი გამოკვლევით (გვ. 7-203), რომელსაც ერთვის რეზიუმე ინგლისურ ენაზე (გვ. 204-210), აგრეთვე, საძიებლებითა (გვ. 276-289) და სარჩევით (გვ. 290-291).

ასურელ მამათა ღვანლი ყოველთვის დიდ ინტერესს იწვევდა ჩვენში. ზ. ალექსიძის შეფასებით, „ასურელ მამათა და მათ ქართველ მიმდევართა ღვანლი საქართველოს ისტორიის იმ პერიოდში, რომელმაც მთელი მისი შემდგომი სულიერი და პოლიტიკური განვითარება განსაზღვრა, ფასდაუდებელია. ამიტომაც შერაცხა ისინი საქართველოს ეკლესიამ წმინდანებად“ (გვ. 203).

ათცამეტი ასურელი მამის საქართველოში მოღვაწეობის სრული სურათის წარმოსადგენად უპირველესი მნიშვნელობა მათ „ცხოვრებებს“ ენიჭება. აქამდე თუ ცნობილი იყო „ცხოვრებათა“ შედარებით გვიანდელი რედაქციები, N/Sin.geo-50 აღმოჩენისა და მისი ტექსტების გამოცემის შემდეგ სამეცნიერო წრეებისთვის ხელმისაწვდომი გახდა „საქმენი იოვანე ზედაზადნელისანის“ და „მარტვლობა აბიბოს ნეკრესელისაჲს“ უძველესი და სხვათაგან განსხვავებული რედაქციები.

ფუნდამენტური ტექსტოლოგიური კვლევის შედეგად ზ. ალექსიძემ ცხადყო, რომ სინურ ხელნაწერში დაცული ტექსტები წარმოადგენს არა დედანს, არამედ მრავალჯერ გადაწერილი ტექსტის ერთ-ერთ ნუსხას; მანვე გაარკვია სინური რედაქციების გვიანდელ რედაქციებთან მიმართების, ისევე როგორც გვიანდელი რედაქციების ურთიერთმიმართების საკითხები (გვ. 128-188). ზ. ალექსიძემ თვალნათლივ ცხადყო სინური რედაქციების მნიშვნელობა „ასურელ მამათა ცხოვრებათა“ არქეტიპების აღდგენისა თუ დათარიღებისთვის (გვ. 128-133, 189-193).

ამ უძველესი რედაქციების აღმოჩენამ ნათელი მოჰფინა ასურელი მამების მოღვაწეობასთან დაკავშირებულ არაერთ კარდინალურ და, ამავდროულად, საკამათო საკითხს. ზ. ალექსიძემ დაასაბუთა, რომ ასურელი მამები წარმოშობით შუამდინარეთიდან იყვნენ, აღმსარებლობით – დიოფიზიტები; ისინი ქართლში 510 წლის მახლობლად მოვიდნენ ქრისტიანული სარწმუნოების განსამტკიცებლად და წარმართული მთის მოსაქცევად (გვ. 79-120).

სინური ხელნაწერის შესწავლა მნიშვნელოვანი აღმოჩნდა ქართული სულიერებისა და კულტურის უდიდესი ცენტრის, დავითგარეჯის სამონასტრო კომპლექსის კუთვნილების გასარკვევადაც – უკანასკნელ ხანებში აზერბაიჯანელი მეცნიერები ხომ სულ უფრო და უფრო დაბეჯითებით „ამტკიცებენ“ კომპლექსის ალბანურ წარმომავლობას. ზ. ალექსიძის დაკვირვებით, ხელნაწერში ხაზგასმითაა აღნიშნული, რომ ასურელი მამები მოვიდნენ „საზღვართა შინა ქართლისათა“ „მიმოდანერგნენ“ ქართლში – ზენა სოფელში (შიდა ქართლი) და კახეთ-კუხეთში, რომ გარეჯის საგანძურის სათაური („გარეჩას, იოვანე-წმიდას, მრავალმთას“) წმიდა ქართულია, ხოლო ამ საგანძურის შემომწირველნი ქართველი მოღვაწენი არიან. დავითგარეჯის სამონასტრო კომპლექსის ქართული სამყაროსადმი კუთვნილების დასამტკიცებლად ზ. ალექსიძეს კიდევ რამდენიმე მნიშვნელოვანი არგუმენტი მოჰყავს: 1) გარეჯის სრულიად გამჭირვალე ქართული ეტიმოლოგია და „გარეჯელის“ „უცხო, გარეშე პირად“ ახსნის უსუსურობა; 2) ტოპონიმი კამბისენე-კამბეჩოვანის (ისტორიულ-გეოგრაფიული მხარე, სადაც კომპლექსი მდებარეობს) ეტიმოლოგია, რაც დამახასიათებელია საქართველოსთვის და „ქართულის გარდა, არცერთი ქვეყნის ლექსიკაში არ ჩანს“. ზ. ალექსიძე ყურადღებას მიაპყრობს იმ გარემოებასაც, რომ კამბეჩოვანს კამბისენეს ფორმით ძველი ბერძენი გეოგრაფოსი სტრაბონი იცნობს და ასკვნის: „ვის ხელშიც არ უნდა ყოფილიყო კამბეჩოვანი სხვადასხვა დროს, ის თავის ქართულობას მაინც ინარჩუნებდა“; 3) 730 წლიდან ალბანეთის ეკლესიამ, სომხური ეკლესიის მსგავსად, მხარი ხატმებრძოლეობას დაუჭირა. ალბანელებისთვის უცხო იყო კედლის მხატვრობა და ამიტომაც არც შემორჩა მათი ნიმუშები. ალბანეთისგან განსხვავებით, საქართველოში და, კერძოდ, დავითგარეჯში ფრესკების ბრწყინვალე ნიმუშებია შემონახული; 4) დღეს უკვე დამტკიცებულია, რომ ალბანელებს საკუთარი დამწერლობა ჰქონდათ. მიუხედავად ამისა, დავითგარეჯის ტერიტორიაზე, ისევე როგორც დანარჩენ კახეთ-კუხეთში ალბანური დამწერლობის არც ერთი ნიმუში არ აღმოჩნდა, „იმ დროს,

როცა გარეჯა გადავსებულია ქართულის გარდა სხვა ენითა და დამწერლობით შესრულებული წარწერებით“ (გვ. 121-127).

საქართველოს ისტორიისა და კულტურის შესასწავლად მეტად მნიშვნელოვანია N/Sin.geo-50-ში ჩართული ისტორიული ცნობები. მათ საფუძველზე ზ. ალექსიძემ გაარკვია კულტურულ-სარწმუნოებრივი და პოლიტიკური ცხოვრების სხვადასხვა ეპიზოდი: ზედაზნელ წინამძღვართა რიგი; სამონასტრო წიგნთსაცავები, საჭურჭლე და სინმიდეთა შემომწირველების ვინაობა; ქართლის ერისმთავართა გენეალოგია და საქართველოში ბაგრატიონთა დამკვიდრების დრო და გარემოება; სამშვილდის სიონის მესამე მამულებლის, დებორა დედოფლის სახელი; რუვისთაველთა და მენკეველთა ფეოდალური სახლების მოღვაწეობა. სინურ ტექსტებში რუვისთაველთა საგვარეულოს დადასტურებამ მკვლევარს შოთა რუსთაველის ვინაობასთან დაკავშირებული რამდენიმე პრობლემის გადაჭრის საშუალებაც მისცა: „რუსთაველი“ არ არის ‘ვეფხისტყაოსნის’ ავტორის პერსონალური ზედწოდება. იგი დამოუკიდებელი საგვარეულოს აღმნიშვნელი სახელია, რომელიც არსებობდა სულ ცოტა IX-XIII საუკუნეების მანძილზე. რუვისთაველთა (რუსთაველთა) სახლი ფლობდა კახეთ-კუხეთის რუსთავს და არაფრით არ იყო დაკავშირებული მესხეთის რუსთავთან... საჭიროა აღდგეს უკანასკნელ ხანებამდე გავრცელებული სწორი ფორმა „ვეფხისტყაოსნის“ ავტორის სახელისა – „შოთა რუსთაველი“, ხოლო შეკუმშული ფორმა „რუსთაველი“ რუსთავის ეპისკოპოსების აღსანიშნავად და რუსთაველთა საგვარეულოსაგან განსასხვავებლად ვიხმაროთ“ (გვ. 29-74).

ზაზა ალექსიძის ნაშრომში – „საქმენი იოვანე ზედაზანელისანი“ და „მარტვლობა აბიბოს ნეკრესელისა“, სინური რედაქციები – დასმული საკითხები, მათი გადაჭრის ისტორიულ-ფილოლოგიური მეთოდები სახელმძღვანელოა როგორც ქართველოლოგთათვის, ისე, ზოგადად, მედიევისტებისათვის.

ბატონმა ზაზამ თავის წიგნს თეოფილე ხუცესმონაზონის სიტყვები წარუმიძღვარა: „სული მშობელთა ჩვენთაჲ სანატრელ ყავ, უფალო!“; ჩემი რეცენზია კი არსენ ბულმაისიმისძის სიტყვებით მიიწინა დავასრულო: „ყოველი წერილი ძეგლი არს მეტყუელი, გამომაჩინებელი აღმწერელისაი საუკუნოდ“.